

Богдан ТИХОЛОЗ,
кандидат філологічних наук,
Львівський національний
університет ім. Івана Франка

ТАЄМНИЦЯ ФРАНКОВОЇ ВЕЛИЧІ

Секрети універсалізму

«Свідомо чи несвідомо, з власного пересвідчення чи з чужого голосу, але кожен, почувши ім'я Франка, сказати б, здіймає шапку <...>, – занотував із нагоди столітніх роковин письменника у своїй «Книзі спостережень» Євген Маланюк. – Тут діє якийсь “інстинкт величч”, який у так званих масах є значно більш живий, аніж припускають демагоги»¹. І справді: велич Франкова, ренесансний титанізм його виняткової творчої особистості – самоочевидний факт для кожного неупередженого погляду. Уже на своїх сучасників письменник справляв враження «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко далше»². Із часової дистанції ця грандіозна постать не меншає, а навпаки, дедалі вивищується – і не далшає, а дедалі ближчає до нашої сучасності. Та чи можемо з певністю сказати, що за 155 р., що минули од часу Франкових уродин, повністю збагнули сутність його творчого феномена, таємницю його, Франкової, величч?

Мабуть, не помилюся, якщо стверджу: і сьогодні перед нами все ще стоять непрості питання: хто він, Іван Франко? Чим завдячуємо йому ми, сьогоднішні? Яке місце він посідає в національно-культурному просторі сучасної України і яку роль відіграв у її історії? Нарешті, в чому полягає славетна величч Франка?

Попри понадстолітню історію франкознавства (її початки, як відомо, варто пов'язувати з іменем професора Львівського університету О.Огоновського, який уперше «прописав» Франка в історії літератури, присвятивши доробкові свого колишнього студента чималий монографічний розділ³) загадка величчності (чи, іншими словами, геніальності) автора «Каменярів» та «Мойсея» і досі залишається нерозгаданою. У повсяк-

денному слововжитку в означення «геніальний» здебільшого вкладають не якісно-конкретний, а суб'єктивно-оцінний зміст. Саме поняття «геній» девальвувалося у нашу «фельетонну добу» (за формулою Германа Гессе), коли його стали прикладати до поп-ідолів масової культури та модних кутюр'є. Тож досі існує нагальна потреба транспонувати поняття Франкової величч з рівня інстинкту – на рівень наукової рефлексії.

Що Франко – геній, відчували вже його сучасники, ще далекого 1885 р. повеличавши його – тоді ще навіть не 30-річного рудовусого парубка! – українським *Мойсеєм*, покликаним вивести своїх земляків із «духоти», «як Мойсей Ізраїля із дому роботи»⁴. І це за 20 років до написання славетної філософської поеми «Мойсей» – «другого “Заповіту” української літератури», за влучним визначенням Юрія Шереха (Шевельова)! І хоча через свою скромність Франко не раз відрікався од цього високого, але обтяжливого титулу (пригадаймо знамените звернення до не надто гречного молодшого колеги: «Я не геній, синку мій...»), його геніальність не підлягає жодному сумніву.

Іван Франко – не просто талановитий літератор, розважливий критик та гострий публіцист. Це рідкісний у світовому контексті й унікальний в українській історії приклад *універсального генія* – всебічно обдарованої й гармонійно розвинутої творчої особистості, що реалізувала власний потенціал не в одній, а одразу в багатьох галузях культури.

Ідеал творчого універсалізму був закладений ще в часи греко-римської античності з притаманними їй принципами калокагатії та гармонії душі і тіла, остаточно сформувався в епоху Відродження (у формі ренесансного титанізму) і набув яскравих проявів за Нового часу, особливо в добу Просвітництва та Романтизму (відповідно втілюючись у парадигматичних поста-тях ученого-енциклопедиста та романтичного генія, що поєднав у собі іпостасі поета, філософа й пророка).

Універсалізм – найвища міра обдарованості, яка відрізняє генія від таланту. «Адже талант є

¹ Маланюк Є. Франко незнаний / Є.Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. – С. 83, 84.

² Черемшина М. Фрагмент моїх споминів про Івана Франка / М.Черемшина // Спогади про Івана Франка / упорядкув., вступ. ст. і прим. М.І.Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 284.

³ Див.: Огоновський О. Іван Франко / О.Огоновський // Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів: Накладом НТШ, 1893. – Часть III. – Відділ 2. – С. 915–1072. Перед тим цей розділ праці друкувався в журналі «Зоря» (1891. – Ч. 18–24; 1892. – Ч. 1–4). Відтак маємо підстави відзначати цьогогоріч ще й 120-літній ювілей франкознавства як науки.

⁴ Див.: Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко і його спільнота (1856–1886) / Я.Грицак. – К.: Критика, 2006. – С. 406.

⁵ Гегель Г.В.Ф. Лекції по естетике / Г.В.Ф.Гегель. – Санкт-Петербург: Наука, 1998. – Т. I. – С. 102.

специфічною, а геній – усезагальною здібністю»⁵, – слушно стверджував Г.В.Ф.Гегель. З огляду на це Франко – геній у найбуквальнішому і найточнішому сенсі цього слова. Усебічна обдарованість, широчінь зацікавлень, енциклопедичність знань, космічна масштабність світобачення, багатогранність діяльності, тісний діалектичний взаємозв'язок різних її видів і форм, глибина проникнення в сутність речей, ненастанний пошук відповідей на «вічні питання» само- і світопізнання, філософське узагальнення духу своєї епохи, здатність до інтелектуального та естетичного синтезу, унікальний «пророчий дар» – уміння передбачати майбутнє – усі ці прикмети універсального генія притаманні Франкові.

Це була людина-«перехрестя», навстіж відкрита до світу, яка з чутливістю інтелектуального сейсмографа жадібно ловила найтонші коливання духовної атмосфери часу, і водночас людина-«поступ», котра силою своєї індивідуальності немовби репродукувала «в онтогенезі» культурно-історичний «філогенез» своєї епохи. Урешті – людина-«універсум», неповторний мікрокосмос, рівновеликий макрокосмосу у своїй загадковості й нескінченності. І саме завдяки своїй межовій відкритості, еволюційній змінності, дивовижному універсалізму, а відтак складності, навіть амбівалентності феномен Франка – власне, як унікальний людський феномен – посідає небуденне місце не тільки в історії нашої культури, а й у досвіді становлення новоєвропейської («фаустівської», за О.Шпенглером) людини загалом.

Утім Франків універсалізм має й інший – суто національний – вимір. За спостереженням С.Єфремова, в українській культурі ХІХ ст. сформувався особливий тип письменника-універсаліста, котрий водночас був художником слова, ученим, критиком, публіцистом і громадським діячем: «Одні й ті самі люди працюють разом по всяких ділянках духової діяльності і, що найголовніше, скрізь почувають себе вільно, скрізь дають твори неабиякої вартості»⁶. Відзначаючи надзвичайне багатство талантів, різноманітність хисту в багатьох із діячів нашого письменства, С.Єфремов до цього типу зараховував, зокрема, П.Куліша, О.Кониського, М.Драгоманова, Б.Грінченка, А.Кримського і передусім Франка. Проте Франків універсалізм в українському контексті має й гостро драматичне, ба, навіть трагічне звучання. Адже різнобічність діяльності письменника-універсаліста (як і інших репрезентантів цього типу в нашій культурній історії) була зумовлена не тільки особливостями обдаровання, а й насущними історичними потребами нації в добу «ночі бездержавності» (Є.Маланюк), коли митець,

за проникливими й пронизливими словами Лесі Українки, змушений був відігравати в суспільстві роль Mädchen für alles (нім. служниці на все чи, радше, дівчини для всіх), виконуючи найрізноманітнішу (і далеко не завжди творчу!) роботу не за покликанням, а з обов'язку перед громадою – страшною ціною «скручених голів» ненаписаних творів, незреалізованих задумів⁷. Про цей трагічний аспект Франкового універсалізму також не маємо права забувати.

У кожному разі універсалізмом свого генія Франко насамперед завдячував не якимось зовнішнім чинникам, а внутрішньоособистісному гарячому бажанню «обняти цілий круг людських інтересів», аби «не лишитися чужим у жаднім таким питанні, що складається на зміст людського життя», а отже, «бути чоловіком» – «не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком»⁸. Як «цілий чоловік», він був одержимий невситимою «фаустівською» жагою світоосягання, продиктованою внутрішньою спонукою творчого духу розпросторитися якнайширше, «Все проникну[ти], все прогляну[ти], / Все скушту[вати]» [т. 3; с. 182].

«Величезна рідкість у людині – поєднання в одній особі великого художника і великого мислителя, – писав Іван Павлов, видатний російський психофізіолог, творець науки про вищу нервову діяльність. – У переважній більшості вони представлені індивідуумами»⁹. Багатогранний письменник, учений і громадсько-політичний діяч, Франко щасливо поєднав у своєму психотипі допитливий інтелект мислителя з проникливою інтуїцією митця, фантазію поета зі спостережливістю журналіста, селянську працьовитість із глибокими рефлексіями інтелігента.

Жоден із діячів нашої культури не може (і мало хто зі світової може) зрівнятися з ним за всебічністю інтересів, енциклопедичністю знань та продуктивністю праці. У нашій культурній та інтелектуальній історії Франко став не просто «другим після Шевченка» (чи то пак «галицьким Шевченком»), а українським Аристотелем та Леонардо да Вінчі, Вольтером і Гете, ставши в один ряд із найбільшими геніями людства й тим самим зарекомендувавши своє ім'я не тільки до літопису національного поступу, а й до золоті книги надбань людської цивілізації загалом.

⁷ Див.: Українка Леся. Лист № 5. До І.Я.Франка / Леся Українка // Українка Леся. Збір. тв. : у 12 т. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 12: Листи (1903–1913). – С. 14.

⁸ Франко І.Я. Збір. тв. : у 50 т. / І.Я.Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 31. – С. 309. Тут і далі, покликаючись на це видання, зазначаємо в квадратних дужках після цитат відповідний том і сторінку.

⁹ Павлов І.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных / И.П.Павлов. – Москва : Наука, 1973. – С. 411.

⁶ Єфремов С. Іван Франко: Критично-біографічний нарис / С.Єфремов. – К. : Слово, 1926. – С. 7.

Важко віддати перевагу Франкові-письменникові чи Франкові-вченому, адже це нероздільні іпостасі цілісної творчої особистості. Саме тому Франко завжди залишався *поетом у науці* (вносячи свій гарячий темперамент та багату фантазію у власні наукові дослідження) та *вченим у поезії* (ретельно студіюючи джерела свого поетичного натхнення, ґрунтовно вивчаючи секрети «творчого ремесла»), а між різними ділянками його творчості існує тісний, нерозривний взаємозв'язок.

Про естетичні вартості та ідейну наснаженість літературної спадщини Франка-письменника – багатомної, новаторської, поліжанрової й різностильової – написано багато. Тим часом і досі маловідомим (не лише серед широкого загалу, а й навіть у фаховому колі інтелектуалів) залишається Франко-вчений – автор численних наукових праць з історії та теорії літератури, літературної критики, методології та компаративістики, бібліографії, книгознавства, бібліотекознавства, мовознавства, перекладознавства, журналістикознавства, фольклористики, етнології, етнографії, культурології, мистецтвознавства (зокрема музикознавства й театрознавства), релігієзнавства, історії, економіки, соціології, статистики, правознавства, політології, педагогіки, психології, філософії, ба, навіть описового природознавства. Сам тільки перелік тих наукових сфер, де вільно ширяла його думка, вражає!

Без перебільшення, Іван Франко – це справді український *Doctor universalis* (лат. універсальний доктор; як відомо, цей почесний титул у середньовічній схоластиці отримав Альберт Великий, але його не з меншими, а то й із більшими підставами можна прикласти й до нашого генія). Недаремно ще за життя його називали «*академією наук та університетом в одній особі*».

Видатний філолог, насамперед літературознавець і фольклорист, Франко здобув визнання міжнародної наукової спільноти свого часу насамперед як упорядник і науковий редактор фундаментальних корпусів «Апокрифи і легенди з українських рукописів» (у 5 т., 1896–1910) та «Галицько-руські народні приповідки» (у 3 т., 6 кн., 1901–1910), автор циклу фольклористичних моноінтерпретацій «Студії над українськими народними піснями» (1907–1912, окреме вид. 1913), численних ґрунтовних досліджень з історії української літератури («З остатніх десятиліть ХІХ віку», 1901; «Южнорусская литература», 1904; «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», 1910, та багато ін.), у т. ч. літературної медієвістики («Іван Вишенський і його твори», 1895; «Карпаторуське письменство ХVІІ–ХVІІІ вв.», 1900; «Святий Климент у Корсуні», 1902–1905, окреме вид. 1906; «До історії українського вертепу ХVІІІ в.», 1906, тощо) та шевченкознавства («Темне царство», 1881–1882, окреме вид. 1914; «Тополя» Т.Шевченка», 1890;

«Наймичка» Т.Шевченка», 1895; «Шевченкова «Марія», 1913, та багато ін.), низки мовознавчих праць («Етимологія і фонетика в южноруській літературі», 1894; «Двоязичність і дволичність», 1905; «Причинки до української ономастики», 1906; «Літературна мова і діалекти», 1907, й ін.). Класикою українського перекладознавства стала праця «Каменярі. Український текст і польський переклад. Деяко про штуку перекладання» (1912, окреме вид. 1913).

Франко – автор ґрунтовних мистецтвознавчих студій із теорії та історії українського і світового театру («Руський театр у Галичині», 1885; «Руський театр», 1893; «Русько-український театр (Історичні обриси)», 1894, та ін.), рецензій і відгуків на театральні вистави, низки статей на музикознавчі теми. Важливе культурологічне значення мають його релігієзнавчі дослідження («Потопа світа», 1883; «Поема про сотворення світу», 1904, окреме вид. 1905; «Сучасні досліди над Святим Письмом», 1908, тощо). Ученому належать і кількадесят економічних, соціологічних, політологічних, правознавчих та історичних праць, зокрема перший зразок жанру історичної біографії в українській історіографії – «Життя Івана Федоровича та його часи» (1883).

Загалом, за сумарними даними бібліографічних покажчиків, із-під Франкового невтомного пера вийшло *близько 3 тисяч* (sic!) наукових студій, серед яких – власне науково-дослідницькі, науково-популярні, науково-філософські, науково-публіцистичні та літературно-критичні праці. Персональна бібліографія вченого впродовж його 40-річного труда щороку збагачувалася в середньому на 75 нових позицій (поміж тим – не лише статті, рецензії та повідомлення, а й фундаментальні монографії!), а в «найурожайніші» роки ця цифра сягала 200–300 праць (і це без сталого місця наукової праці, кваліфікованих помічників-лаборантів та сучасних технічних можливостей!). Мало хто й сьогодні може похвалитися такою науковою продуктивністю.

Про винятковий творчий успіх Франка-вченого свідчить не тільки колосальний обсяг його доробку, а й широке визнання в науковому світі (ступінь доктора філософії, здобутий у Віденському університеті, звання доктора honoris causa Харківського університету, членство в багатьох слов'янських наукових товариствах, численні публікації у найпрестижніших європейських наукових часописах...). Та насамперед – велика кількість та висока продуктивність його наукових ідей, інновацій і відкриттів.

Як оригінальний мислитель із проникливою історіософською інтуїцією, Франко одним із перших в українській інтелектуальній історії діагностував антигуманну сутність марксизму та передбачив згубні політичні наслідки соціалістичної ідеології

(див. гострокритичні статті «Соціалізм і соціал-демократизм», 1897; «А. Фаресов. Народники и марксисты. С.-Петербург, 1899», 1899; «До історії соціалістичного руху», 1904; передмову до збірки «Мій Ізмарагд», 1898, та ін.) і, що важливіше, чітко сформулював ідеал національної самостійності (зокрема в працях «Поза межами можливого», 1900; «Одвертий лист до гал[ицької] української молоді», 1905).

Крім того, філософ розробив власний варіант позитивістської концепції соціального прогресу та класифікації наук, був піонером у популяризації новочасних природничо-наукових знань, відкриттів у галузі астрономії, фізики, хімії, біології, зокрема еволюційної теорії (див.: філософські праці «Наука і її взаємини з працюючими класами», 1878; «Мислі о еволюції в історії людськості», 1881; «Що таке поступ?», 1903). Плідними й досі видаються Франкові філософські ідеї про єдність матеріального й духовного світу, людини і природи, мікро- і макрокосму. Настанови на «відкриття душі», «Америк духу» задають людиномірний, філософсько-антропологічний та психологічний вектор світо- і самопізнання, який цілком відповідає зміні парадигм сучасного наукового знання – від техноцентризму до антропоцентризму.

У новаторському на свій час і досі актуальному естетико-психологічному трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898) Франко переконливо обґрунтував вагому роль підсвідомості («нижньої свідомості») у людському житті та художній творчості (паралельно і майже синхронно з творцем психоаналізу Зигмундом Фройдом). Науково продуктивними й досі залишаються його проникливі спостереження над етапами та психологічними механізмами творчого процесу, зокрема аналогія між сонною та художньою фантазією, евристичні міркування про специфіку поетичної, наукової та критичної сугестії, принципи асоціації ідей та образів, еруптивну силу «нижньої свідомості» тощо.

Франкові належить чимало інноваційних ідей у сфері методології гуманітарних наук (літературознавства, лінгвістики, фольклористики, історії, етнології). Йдеться не лише про трансплантацію на національний ґрунт новітніх (на той час) принципів і підходів європейських наукових шкіл – культурно-історичної, порівняльно-історичної, психологічної. У науковій спадщині вченого дослідники сьогодні віднаходять ідейні ембріони рецептивної естетики та психопоетики, етно-, соціо- та психолінгвістики, когнітивістики – галузей, які вповні сформувалися лише в ХХ ст.

Фахівці визнають концептуальне новаторство Франка як співтворця сучасного перекладознавства, театрознавства та термінознавства. І досі неперевершеними не лише в українській, а й у світовій науці залишаються згадані вище фундаментальні

праці Франка з літературної медієвістики, апокрифології, пареміології та пареміографії.

Франкові належить цілісна й переконлива історико-культурологічна концепція органічної цілісності та історичної тяглості української культури в хронологічних та етнографічних межах її поширення – від княжих часів до сьогодення, від Сяну до Дону. Водночас мислитель заклав наукові засади теорії й практики міжкультурної комунікації, ненастанного й багатовимірного діалогу між українцями й представниками інших народів та цивілізаційних типів.

Неоціненним є внесок Франка-вченого у формування та кодифікацію багатьох галузей національної термінології і, ширше, – у процеси інтелектуалізації та функціонально-стильової розбудови української літературної мови. Без перебільшення, саме Франка маємо право називати одним із головних творців української наукової мови.

Є у Франковому доробку й, на перший погляд, цілком несподівані наукові міркування, ідеї та винаходи – ось як «мікробіологічний» екскурс у життя бактерій та вірусів у казці для дітей «Як звірі правувалися з людьми» чи проекти закону про рибальство в Галичині (вочевидь, далася взнаки давня пристрасть письменника до полювання на безмовних мешканців підгірських і карпатських річок та озерця!) та «стрілецької шнайдици» – спеціального пристрою для розсікання колючих дротів (за цей винахід письменник отримав подяку від проводу Легіону УСС, у складі якого на фронтах Першої світової війни змагався за волю України і його син Петро).

Таким чином Франко обійняв своїми науковими зацікавленнями надширокий спектр фактів і явищ природи та культури, реального та ідеального світу, сформулював та осмислив безліч актуальних проблем різних галузей людського знання і багато в чому випередив свій час.

Завдяки (чи всупереч) чому? У чому ж таємниця Франкової унікальної особистості та феноменального культуро- й націєтворчого чину, який Євген Маланюк свого часу означив як «духово-інтелектуальний подвиг»? Іншими словами, чому Франко став генієм?

Не претендуючи на вичерпність та ясно усвідомлюючи злиденність раціональної логіки перед ірраціональною таїною генія, все ж запропоную власну стислу відповідь на ці сакраментальні питання: десять своєрідних ключів до «коду Франка» (до слова, не менш загадкового, ніж спрофанований постмодерним маскультом містичний «код да Вінчі») – десять секретів творчого успіху «універсального доктора»:

1. Природна допитливість та відкритість до всього нового (пристрасне бажання «все проникнуть, все проглянуть...»).

2. Феноменальна пам'ять та евристичність мислення (зокрема шанобливе, але й вибірково-критичне ставлення до авторитетів, полемічний хист та самостійність висновків).

3. Фундаментальна академічна освіта та систематична самоосвіта (майже 30-літній шлях від учня початкової школи до доктора філософії і нескінченна мандрівка «морськими глибинами» книг).

4. Фанатична працьовитість та наполегливість у досягненні поставлених цілей (усежиттєва вірність імперативу «працювати, працювати, працювати, в праці сконати», наслідком чого стала колосальна, понадстотомова спадщина – усього близько 6 тисяч творів!).

5. Розвинута інтуїція та дар синтезу і прогнозу (пророчі передбачення власної долі, історичних перспектив свого народу та майбутнього всього людства).

6. Інтердисциплінарність (розуміння єдності науки як «нероздільного і нерозривного ланцюга», де кожна ланка пов'язана з іншою, а найважливіші проблеми виникають на перехресті дисциплін та вимагають синтезу різних підходів).

7. Мультилінгвізм і поліглісія (вільне володіння чотирнадцятьма чужими мовами, яке не пригнічувало, а навпаки, зміцнювало прагнення розвивати та збагачувати свою, рідну).

8. Органічна інтегрованість у європейський та, ширше, світовий культурний контекст, відкритість до інтеркультурного діалогу (намагання збудувати «золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями», зокрема, засобами перекладу; загалом Франко переклав українською твори близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур).

9. Національна свідомість та обов'язок перед власним народом («Нам пора для України жити!» як життєве, творче і політичне кредо).

10. Свобода думки і сміливість мріяти (як найяскравіший приклад – несхитна віра в «силу духа» та «день воскресний» українського народу, його національну самостійність та політичну незалежність).

На мою думку, саме завдяки цим чинникам ковальський син із підгірського села Нагуєвичі став універсальним доктором та українським Мойсеєм, центром європеїзації та інтелектуалізації України, продукування та поширення наукових знань, міжкультурного діалогу та національного самоусвідомлення.

Отже, Франко – справжній *український self-made man*, людина, яка зробила себе сама. Тому Франкова історія – не стільки історія життєвої трагедії, скільки героїчна історія творчого успіху, перемоги інтелекту над обставинами, духу над матерією. «В цій героїчній напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою – і полягає та величність

Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не дозволить, хоч би як змінились умови нашого життя, забути його як поета», – стверджував ще 1925 р. М.Зеров¹⁰.

Переконалий: настав час українську історію й культуру розглядати не в парадигмі поразки, а в парадигмі успіху (перемоги). Попри песимістичні настрої, нав'язані бездумними, а часом і злочинними іграми духовних пігмеїв і геростратів, треба нарешті змінити оптику і, поглянувши в дзеркало свого минулого, побачити там не жалісливу жертву хронічного програшу, а певну себе, вповні сформовану й зреалізовану творчу особистість, якій є чим пишатися і яка знає, що робити далі. Тільки так можна відкрити вікно у майбутнє, а не причинити віко історичної домовини.

Перефразовуючи В.Винниченка, я стверджую: прийшов час читати історію без брому. І насамперед – читати Франка.

Пізнавати Франка для нас, українців, означає пізнавати себе, своє минуле і своє майбутнє. Адже Франко – за його власною поетичною формулою – «пролог, не епілог». Це не лише славна минувшина України, а її жива сучасність та шлях у гідну будучність. Його колосальна спадщина – не архів і не музей, а відкритий простір інтелектуального пошуку та національного самоствердження «у народів вольних колі».

Франко – це прообраз нової, духовно, інтелектуально й політично незалежної України.

України, яка має ґрунтовну європейську освіту, а проте не забуває свого коріння.

України, яка вільно розмовляє багатьма чужими мовами, а проте найбільше любить і шанує свою, рідну.

України, яка не декларує себе «найпрацьовитішою нацією у світі» та не висуває претензії на власну винятковість, а наполегливою, розумною й доцільною працею утворює свою самобутність та самостійність, щоденно зміцнює свій добробут та захищає свою гідність і свободу.

Будьмо відверті: таку Україну нам ще належить збудувати.

Якщо ми її створимо, – це буде найкращий пам'ятник Франкові.

¹⁰ З е р о в М. Франко-поет / М.Зеров // Зеров М. Твори : у 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 491.